Соціологічна думка В. К. Липинського: правова держава, гетьманат і хліборобський клас

Вадим Ніколенко, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті висвітлено деякі соціологічні аспекти наукової спадщини В. К. Липинського. Закцентовано на великому теоретичному та практичному внеску В. К. Липинського у процеси створення незалежної Української держави. Відзначено застосування вченим у дослідницькій діяльності здебільшого соціологічних, політологічних й історичних методів наукового пізнання. Виокремлено певні питання, що перебували у фокусі наукової творчості дослідника, а саме: ефективне державотворення, консолідація та солідаризація українського суспільства, виховання патріотизму, розвиток традицій українського козацтва, компромісна взаємодія, значущість загального історичного досвіду, повага до людської гідності, гарантування прав і свобод пересічній людині, а також ефективне місцеве самоврядування, соціальна злагода та взаєморозуміння, розвиток громадських і військових інститутів.

Відзначено, що інтеграційну функцію, передусім об'єднання й солідаризації різних соціальних груп суспільства в єдину українську політичну націю, на думку В. К. Липинського, здатна виконувати правова гетьманська держава, національна еліта, українська культура, українська державна мова. Сприяти процесу може розвиток хліборобського класу, тобто вільних, заповзятливих людей, які ефективно працюють на власній землі. Зауважено активну громадсько-політичну діяльність В. К. Липинського, зокрема як одного з організаторів Української демократичної хліборобської партії, функціонування якої було зосереджено на вирішенні певних суперечностей всього суспільства, насамперед сільської його частини. Наголошено на постійному пошуку вченим шляхів вирішення проблем зубожіння українського селянства, дефіциту ефективної сільської освіти, відсутності уваги до праці сільського вчителя.

Водночас окреслено напрями модернізації українського суспільства з огляду на досвід успішних країн Західної Європи та Північної Америки. Запорукою ефективних трансформацій у цих державах була реалізація у повсякденному житті парадигми, яка включає щонайменше три феномени: 1) релевантність (дихотомія) економічного та соціального; 2) інтернальний локус психологічного контролю пересічної особистості; 3) наявність європейських емансипативних цінностей у публічному просторі суспільства.

Ключові слова: незалежна Українська держава, політична нація, інтеграція, українська державна мова, гетьманат, соціальна структура, селянство, хліборобський клас, політична діяльність, релевантність економічного та соціального, інтернальний тип особистості, емансипативні цінності

V. K. Lypynsky's sociological thought: constitutional state, hetmanat, the grain-producing class

Vadym Nikolenko, Oles Honchar Dnipro National University

The article presents the sociological aspects of the scientific heritage of V. K. Lipinsky. Emphasis is placed on the great theoretical and practical contribution of V. K. Lipinsky to the processes of creating an independent Ukrainian state. The priority attention of the scientist to the use of sociological, political, and historical methods of scientific knowledge is noted. Certain research questions that were in the center of his attention are underlined, namely: the effective construction of state institutions; consolidation and solidarity of the Ukrainian society; patriotism education; development of traditions of the Ukrainian Cossacks; compromise interaction; the social significance of common historical experience; respect for human dignity; guaranteeing the rights and freedoms of the average citizen, as well as effective local self-government, social harmony and understanding, the development of civil and military institutions.

It was noted that, in the opinion of V. K. Lipinsky, the integrating function, primarily the consolidation and solidarity of various social groups of the population into the Ukrainian political nation, is able to realize with the help of the legal hetman state; national elite; Ukrainian culture; Ukrainian state language, as well as the development of a class of grain growers, that is, free, enterprising people who effectively work on their own land. The active sociopolitical activity of V.K. Lipinsky, in particular, as one of the organizers of the Ukrainian Democratic Party of grain-growers, was recorded. The functioning of the party focused on the solution of the social contradictions of the whole society, and above all the peasants. It is emphasized that the scientist was

constantly looking for ways to solve the problems of the impoverishment of the Ukrainian village, the lack of effective rural education, the lack of full attention to the professional activities of the rural teacher.

At the same time, the main directions of modernization of Ukrainian society are presented, taking into account the modernization experience of successful countries of Western Europe and North America. It is noted that the practical paradigm consisting of at least three phenomena has become the basis for effective transformations: 1) the relevance (dichotomy) of the economic and social; 2) internal locus of psychological control of the average citizen; 3) the presence of European emancipative values in the public space.

Keywords: *independent Ukrainian state, political nation, integration, Ukrainian state language, hetman, social structure, peasantry, grain-growing class, political activity, economic and social relevance, internal personality type, emancipative values*

Социологическая мысль В. К. Липинского: правовое государство, гетьманат и хлеборобный класс

Вадим Николенко, Днепровский национальный университет имени Олеся Гончара

В статье представлены некоторые социологические аспекты научного наследия В. К. Липинского. Сделан акцент на большом теоретическом и практическом вкладе В. К. Липинского в процессы создания независимого Украинского государства. Отмечено первоочередное внимание ученого к применению социологических, политологических и исторических методов научного познания. Выделены отдельные исследовательские вопросы, которые находились в центре его внимания, а именно: эффективное строительство государственных институций, консолидация и солидаризация украинского общества, воспитание патриотизма, развитие традиций украинского казачества, компромиссное взаимодействие, социальное значение общего исторического опыта, уважение к человеческому достоинству, гарантирование прав и свобод среднестатистическому гражданину, а также эффективное местное самоуправление, социальное согласие и взаимопонимание, развитие гражданских и военных институтов.

Отмечено, что интегрирующую функцию, прежде всего объединения и солидаризации разных социальных групп общества в единую украинскую политическую нацию, по мнению В. К. Липинского, способно выполнять правовое гетьманское государство, национальная элита, украинская культура, украинский государственный язык. Позитивно влияет на данный процесс может развитие хлеборобного класса, то есть свободных, предприимчивых людей, которые эффективно работают на собственной земле. Кроме того, зафиксирована активная общественно-политическая деятельность В. К. Липинского, в частности, как одного из организаторов Украинской демократической хлеборобной партии. Функционирование партии сосредотачивалось на решении определенных социальных противоречий всего общества и прежде всего селянства. Подчеркивается, что ученый постоянно искал пути решения проблем обнищания украинского села, дефицита эффективного сельского образования, отсутствия полноценного внимания к профессиональной деятельности сельского учителя.

Вместе с тем представлены основные направления модернизации украинского общества с учетом опыта успешных стран Западной Европы и Северной Америки. Отмечено, что основанием эффективных трансформаций в этих государствах стала реализованная на практике парадигма, состоящая как минимум из трех феноменов: 1) релевантность (дихотомия) экономического и социального; 2) интернальный локус психологического контроля среднестатистического гражданина; 3) наличие европейских эмансипативных ценностей в публичном пространстве.

Ключевые слова: *независимое Украинское государство, политическая нация, интеграция, украинский государственный язык, гетьманат, социальная структура, селянство, хлеборобный класс, политическая деятельность, релевантность экономического и социального, интернальный тип личности, эмансипативные ценности*

Постановка проблеми.

Цілком доречно говорити про В'ячеслава Казимировича Липинського (1882–1931) як про видатного соціолога, політичного мислителя, філософа, історика, культуролога, яскравого публіциста, теоретика держави і права, ідеолога консерватизму,

тобто прихильника соціального порядку. Зважаючи на масштаб його особистості, В. К. Липинського подекуди називають Кантом української політичної думки. Прізвище яскравого українського вченого та непересічного громадського діяча назавжди великими літерами вписано в історію України з багатьох причин. Одна з них

– це подвижницьке відчуття відповідальності за свою працю перед суспільством, загальним знаменником якої було постійне прагнення до створення суверенної Української держави, до подолання хвороби бездержавності. Окремим чинником цього процесу В. К. Липинський вважав зведення нанівець зарозумілості, пихи та нічим не обмеженого хамства [6, с. 172]. Для нього було очевидним, що кожен народ, який має національну окремішність, власну мову, територію, не може повноцінно існувати без незалежної держави. Він неодноразово зазначав, що «державна, особливо національна, відіграє творчу роль в організації, керуванні та захисті суспільства» (цит. за: [7, с. 16]). Слід зауважити, що ім'ям В. К. Липинського названо вулиці, проспекти, станції метро у Києві, Львові, Дніпрі, Житомирі та багатьох інших містах нашої країни. Не буде перебільшенням сказати, що весь науковий світ віддає належне творчому спадку неординарного дослідника та політика. Так, на його честь названо Східноєвропейський дослідний інститут у Філадельфії (США).

Аналіз досліджень і публікацій.

Сьогодні наукові погляди В. К. Липинського розкрито у численних дослідницьких працях [1-4; 6-10], водночас ідейний силует творчості вченого все ще потребує конкретизації та виокремлення саме соціологічного складника. Зокрема, ідеться про необхідність повернути питання розвитку масової свідомості та ідеї класиків жанру в центр громадської дискусії.

Тож **мета дослідження** полягає в актуалізації соціологічних поглядів В. К. Липинського як непересічного науковця й активного громадського діяча.

Виклад основного матеріалу.

Доцільно зазначити, що майбутній учений зі світовим ім'ям після здобуття ґрунтовних базових знань один рік вивчав соціологічну науку в Женеві. Зокрема, цікавився ідеями італійсько-швейцарського економіста і соціолога В. Парето, передусім ідеєю циркуляції еліт, а за термінологією Г. Моски – політичного класу. Крім того, на світогляд В. К. Липинського значною мірою вплинули класичні теорії соціального конфлікту Г. Гегеля, Г. Ратценхофера, Ф. Оппенгеймера. Сильне враження на нього справило знайомство з європейським раціоналізмом і науковими працями М. Вебера. Водночас В. К. Липинський постійно відчував істотний вплив Краківської неоромантичної школи, представники якої обстоювали ідеї ве-

ликої ролі почуттів, емоцій у житті людини, але насамперед підкреслювали вагоме значення у політиці героя, який присвячує себе служінню країні. Для порівняння, наприклад, І. Франко спростовував абсолютну значущість героя у соціальних змінах, вважаючи, що дієвим суб'єктом історичного процесу є передусім суспільство, народ. Тим не менше для В. К. Липинського лідер, харизматична особа був активним творцем історичного процесу й ініціатором суспільних трансформацій. Необхідно зауважити, що не залишились осторонь його дослідницьких інтересів ідеї християнської етики та моралі. Сучасні історики підкреслюють глибоку релігійність ученого, що неодноразово рятувала його від самотності і зневіри у можливості реалізації власних задумів. До речі, стосовно релігії та її взаємодії з іншими підсистемами суспільного життя науковець дотримувався цілковито європейського підходу. Так, у контексті стосунків держави, релігії та громадянського суспільства він твердо стоїть на позиціях європейської парадигми, тобто їх чіткого розділення, розпочатого у Європі з XVI–XVII ст. Утім вчений зауважував, що «всі тривкі держави та великі культури розвивались із розвитком релігії та занепадали з її спадом» [10, с. 88]. На його думку, лише Божий закон може обмежити егоїзм як сильних, так і слабких світу цього [1, с. 145].

Варто відзначити, що у 1926–1927 рр. В'ячеслав Казимирович завідував кафедрою історії української державності Українського наукового інституту в Берліні. У власних дослідках здебільшого вдавався до соціологічних, політологічних й історичних методів пізнання. На цьому методологічному тлі протягом всього життя невтомно і плідно розмірковував над проблемами ефективного державотворення, консолідації та солідаризації української політичної нації, виховання патріотизму, розвитку традицій українського козацтва, примату творчих сил над руйнівними, юридичних норм та правової держави, рівноваги між прогресом і консерватизмом, компромісної взаємодії незалежно від соціального статусу людини, її віросповідання або етнічного походження. Крім того, його цікавили ідеї загального історичного досвіду суспільства, поваги до людської гідності, гарантування прав і свобод пересічній людині, а також розбудови ефективного місцевого самоврядування, досягнення соціальної злагоди та взаєморозуміння, прискореного розвитку громадських і військових інститутів [1, с. 145].

Водночас видатний діяч виступав противником насильства, класових протистоянь [6, с. 170], а також гнівно засуджував соціальні вияви хитрості, зрадництва, безвольності, байдужості, самозакоханості, здекласованості, кар'єризму тощо [6, с. 172].

Широкий корпус дослідників говорить про В. К. Липинського як про напрочуд обдаровану людину, дуже чутливу, ввічливу та чемну до інших, але й одночасно вимогливу до себе згідно з давнім шляхетським девізом: «Від тих, кому багато дано, треба більше вимагати» (цит. за: [7, с. 33]). Один із його найближчих соратників – Д. Дорошенко – відгукувався про нього як про успішного дипломата, видатного державного мужа, великого українського патріота. Принагідно зауважимо, що В'ячеслав Казимирович протягом дипломатичної роботи у Відні, де під час Гетьманату працював послом до 1919 р., виявляв компетентність, шляхетність й атрактивність справжнього аристократа. Дослідники також інколи акцентують увагу на емоційності вченого й наявності певних складнощів у спілкуванні з опонентами з огляду на інтелектуальне домінування і притаманне йому прагнення пристрасно й аргументовано відстоювати власну позицію.

Окремо варто зазначити, що В. К. Липинський приділяв особливу увагу професійним відносинам з М. С. Грушевським. І хоча між ними інколи виникали суперечки і точилися напружені дискусії, він ставився до голови Центральної Ради із шаною учня до авторитетного професора. Їхні погляди багато у чому збігалися, хоча й мали свою специфіку. Так, у процесі вирішення доленосних суспільних питань В. К. Липинський закликав покладатись здебільшого на погляди національної аристократії від політичного класу, тоді як М. С. Грушевський наполегливо радив прислухатися до громадської думки. Більше того, В'ячеслав Казимирович намагався не стільки «піти у народ», зрівняти з ним або, навпаки, безапеляційно нав'язати йому власне бачення ситуації, як це інколи роблять тоталітарні лідери, скільки за допомогою просвітницької роботи підняти його (народ) до свого морального, інтелектуального, ціннісно-нормативного рівня. Утім, незважаючи на певні протиріччя, що існували між В. К. Липинським і М. С. Грушевським, учених об'єднувало нездоланне прагнення до відродження Української держави та нації, фіксації конкретного місця України у світовому історичному процесі.

Доцільно зауважити, що науковець із не-

підробною теплою і шаною ставився до української культури, фольклору, писемності. Державній мові відводив інтеграційну функцію – об'єднання й солідаризації різних прошарків населення, соціальних груп в єдину політичну націю. Вважав «Енеїду» І. Котляревського важливим джерелом української культури, зокрема літератури. У цьому аспекті можна навести цікаві паралелі. Наприклад, Е. Хемінгуей зазначав, що американська література розпочалась із безсмертних творів М. Твена, цінних для соціології політики багатьма слушними висловлюваннями. Особливо слід виділити працю «Як мене обирали в губернатори». Її наскрізну ідею сформулював сам М. Твен, удавшись до красномовної метафори: «Брехня може обійти півсвіту, поки правда лише взуває черевики».

Серед найвагоміших праць В'ячеслава Казимировича, написаних здебільшого в еміграції, необхідно зупинити увагу на таких як: «Листи до братів-хліборобів», «Україна на переломі», «Релігія і церква в історії України», «Трагедія українського Санчо Панса». В останній він ідентифікував себе з Дон Кіхотом у політиці, адже певною мірою був романтиком, подекуди одинаком у своїх поглядах щодо форми правління незалежною державою на основі традиційного гетьманату, монархії, принципів соціальної ієрархії тощо. Можна стверджувати, що його політичною доктриною було прагнення втілити у життя модель правової монархічно-гетьманської держави, яку він вважав джерелом єдності нації. З огляду на це В. К. Липинський виявляв велику зацікавленість дослідженнями історії державотворення загалом та соціально-політичного устрою і традицій козацької спільноти зокрема. Вивчивши основні етапи виникнення та становлення прообразів її державних інституцій, він дійшов висновку, що епоха козаччини була і назавжди залишиться однією з найяскравіших сторінок в історії українського народу [3, с. 92], адже то була самобутня, колоритна епоха ефективної розбудови державних структур України. Слід ще раз наголосити, що науковець активно виступав проти бездержавного животіння, відстоював ідею створення незалежної Держави українського народу. Крім того, був прихильником парадигми «від держави до нації», на відміну від, скажімо, Д. Донцова, який бачив процеси державотворення та націєбудівництва у вигляді руху від нації до держави. Тож науковець натхненно обстоював тезу, що без незалежної держави немає нації, є лише на-

род в етнічному сенсі [7, с. 25]. Загалом, на думку В. К. Липинського, будь-яка держава ґрунтується щонайменше на трьох системоутворювальних стовпах: інтелектуальна сила – інтелігенти, учені; економічна сила – виробництво; матеріальна сила – армія [3, с. 92]. Прикметно, що такий підхід у західній науці представлений здебільшого дослідниками неовеберівської традиції. З огляду на це науковця інколи називають українським М. Вебером.

В. К. Липинський, прагнучи вирішити безліч наукових питань, у тому числі розмірковував, як найкраще збудувати державу і забезпечити її цілісність, передусім, на перших етапах існування. Так, науковець пише: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» [5, с. 798]. Він постійно наголошував, що написанням успішної історії України мають займатись саме українці, а не представники інших держав. У вступному слові «Листів до братів-хліборобів» учений зазначає, що «українцем є всякий, хто хоче, щоб Україна перестала бути колонією; щоб з різних її племен, рас і вір постала Держава Українська» (цит. за: [4, с. 76]). Як бачимо, В. К. Липинський пише про український народ як про омріяну модерну націю, що у процесах державного будівництва має покладатись лише на власні сили, бо вже на той час українців налічувалось приблизно 40 мільйонів [5, с. 798].

Ці ідеї вчений намагався не лише обстоювати у власних теоретичних узагальненнях, але й втілювати за допомогою активної політичної діяльності. Так, у червні 1917 р. В'ячеслав Казимирович став одним із організаторів З'їзду хліборобів, відтак яскравим ідеологом Української демократичної хліборобської партії. Метою партії було створення країни, яка б опікувалась проблемами всієї політичної нації та насамперед селянина. Принагідно ще раз зауважимо, що відповідно до задумів засновників партія мала б спиратися на ініціативу та самоорганізацію саме українського суспільства, а не сторонні протекції. Важливо наголосити, що з приводу зовнішніх орієнтирів України В. К. Липинський переконливо відстоював доцільність західного, європейського вектора розвитку. Так, на його думку, «...Україна брала свою культуру й аристократію із Заходу за посередництва Польщі, подібно як Польща сприймала західні впливи за посередництва Німеччини» (цит. за: [4, с. 78]). Загалом

В. К. Липинський одним із головних завдань ефективного державного будівництва вважав гармонійне об'єднання різних етнічних, політичних, економічних, релігійних, соціальних, культурних груп суспільства [8, с. 47]. Будь-які заклики до національної або етнічної нетерпимості він справедливо вважав глибоко руйнівними. Інакше кажучи, учений був прихильником ідеї формування передусім не вигаданої, а справжньої української політичної нації. «Українським є і повинно бути все, що осіло (а не кочує!) на нашій землі і що тим самим стало частиною України, без огляду на його племінне чи культурне походження...» (цит. за: [8, с. 47]). Водночас В. К. Липинський додає, що ефективними суб'єктами державотворення і політичного націєбудівництва мають бути насамперед ті, хто осів у власне українськомусередовищі, хто органічно з нього виростає, хто має в ньому опору серед найближчих соціальних верств та широкого загалу [6, с. 172]. До речі, такий підхід стосовно розбудови, передусім політичної нації або громадянської релігії, тотожний думкам багатьох непересічних дослідників того часу, зокрема М. С. Грушевського. Крім того, важливо розуміти, що В. К. Липинський жив і працював у той час, коли загалом кодифікували юридичні й політичні норми незалежних держав, а саме: «1) встановлена територія; 2) стале населення; 3) влада, що самостійно керує територією і населенням (як і політичні та юридичні установи, що встановлюють норми суспільних і юридичних відносин); 4) дипломатичне та міжнародно-правове визнання держави іншими державами, у результаті чого вона стає суб'єктом міжнародного права» [7, с. 15]. Природно, що на цьому тлі західні вчені, як уже було зазначено, називають В. К. Липинського українським М. Вебером, зважаючи на державницьку концепцію, у якій державі та її пасіонарним представникам на тлі процесів національного будівництва відведено центральне місце.

Слід окремо наголосити, що консервативні погляди вченого на суспільний устрій відрізняються від ліберальних з-поміж іншого саме акцентом на позитивному значенні еліти, монархічного правління. На думку В. К. Липинського, така модель державотворення здатна подолати ідейний хаос в українській політиці, а також брак організації й дисципліни. Він мріяв про втілення у життя конституційної гетьманської монархії англійського зразка [7, с. 20], де прикладом для чиновників має

стати давній тип англійського державного слуги, для якого головним є добро держави і суспільства [6, с. 172]. Принагідно згадаємо, що «у своєму вченні про еліту В. К. Липинський виходить із макіавеллівської традиції європейської соціології, у якій, на думку В. Парето та Г. Моски, ...атрибутом соціальної системи є наявність найвищого привілейованого стану суспільства» [2, с. 105]. Тож учений постійно наголошував, що вкрай важливими «зодчими» процесів державотворення та націєбудівництва є національна аристократія, еліта, пасіонарні особистості, здатні подолати соціальні дисгармонії за допомогою власної історичної ініціативи й авторитету. Зокрема, професіонали-політики, менеджери-технократи, меритократія у культурі – все це важливі складники свідомої еліти або аристократії, без якої суспільство ніколи не стане нацією, як і привілейовані групи соціуму не стануть аристократією без незалежної держави. Більше того, за В. К. Липинським, національна аристократія має займатись не пустою порожніми балачками, а передусім володіти волею до державного будівництва й можливістю захищати країну від зазіхань іншої аристократії. На його думку, саме представники аристократичних верств спроможні якнайкраще впоратись із важливими завданнями організації армії, поліції, адміністративного апарату і т. ін. В'ячеслав Казимирович часто повторював, що доля окремих груп і народів вирішується передусім у царині духу. Зважаючи на це, учений беззастережно вірив у народження нової української аристократії духу, яка стане головним продуцентом національних цінностей задля консолідації, солідаризації й відродження українського суспільства.

Як М. Вебер, так і В. К. Липинський підкреслювали, що однією з головних функцій держави є формування поваги до права. Тож можна знову з упевненістю зазначити, що український вчений виступав за правову державу у вигляді трудової монархії на чолі з гетьманом, влада якого спадкова й обмежена нормами формального права. Однією з головних функцій гетьманату дослідник вважав об'єднання українських земель, а сам гетьман, на його думку, має бути символом єдності всієї України. Обстоюючи таку модель соціально-політичного устрою, В. К. Липинський пише, що лише у США демократія існує майже без суттєвих недоліків, тому що ґрунтується на старій монархічній консервативній традиції. До того ж брак монархії американці компенсують зміцненням

політичної влади президента [9, с. 110]. Але насправді всіма аспектами суспільно-політичного життя керує американська аристократія, яка за допомогою висхідних каналів соціальної мобільності постійно оновлюється, передусім завдяки залученню до виконання керівної функції нових, найобдарованіших представників різних соціальних груп. Варто наголосити, що В. К. Липинський не сприймав авторитарних методів керування, тобто його погляди передбачають невтручання держави у процеси громадянської самоорганізації й ініціативи [8, с. 47]. Отже, науковець виступав проти абсолютної влади, адже усвідомлював краще за інших, що необмежена влада в руках обмеженої кількості людей завжди призводить до жорстокості та соціально-політичного колапсу. Таким чином, у своїй моделі української державності вчений передбачив важливий механізм політичних стримувань і противаг. На його думку, влада виборної аристократії обмежена правом та її служінням монарху як найвищому символу держави, натомість монарх у своїй діяльності керується законами, схвалюваними в законодавчих установах представниками різних соціальних класів [9, с. 111]. Очевидно, що український М. Вебер виступав за принципи загальної рівності перед законом, у тому числі й гетьмана-монарха.

Водночас В. К. Липинський ототожнював державу з великим хліборобським господарством, тож реалізацію ідей розбудови незалежної країни вбачав у соціальних силах, які ідентифікував із хліборобським класом, що працює на власній землі та має різні статки. Причому між багатими і бідними можуть виникати суперечки, але не затята класова боротьба [2, с. 105]. Проте цей клас не стільки існує в реальності, скільки має по стати як проект майбутньої омріяної України [2, с. 104]. На цьому тлі доцільно підкреслити одну важливу обставину: хлібороби у його інтерпретації – це не кріпаки або наймані працівники на великих аграрних підприємствах латифундистів, а передусім незалежні господарі, фермери, заповзятливі люди з розвинутими організаторськими і професійними навичками та здібностями. Зрештою, В. К. Липинський як представник консервативного світогляду у питаннях національного, соціально-політичного й господарського поступу України здебільшого орієнтувався на культуру села, до речі як і М. С. Грушевський. Прикметно, що, на відміну від консерваторів, ліберали вбачали життєдайні імпульси розвитку країни лише

у буржуазному місті. Думка В. К. Липинського стосовно соціально-економічного розвитку села є вкрай актуальна і зараз, адже на сьогодні в Україні у сільській місцевості проживає приблизно 13 мільйонів осіб, а це майже кожен третій українець. Тому вчений надзвичайно сильно переймався зубожінням селянства, дефіцитом ефективної сільської освіти та намагався якомога активніше вирішувати такі проблеми, проводячи різнопланову культурно-просвітницьку роботу, власні лекції, видаючи науково-популярні часописи. Більше того, на думку В. К. Липинського, на особливу пошану та винагороду заслуговує праця саме сільського вчителя. Отже, у його «класократичній» концепції моделювання української державності селянство виступало майже універсальним суспільним класом [2, с. 104].

У загальній соціально-класовій структурі українського соціуму В. К. Липинський виокремлює такі класи: «1) хліборобський (політики, селяни, сільські робітники); 2) промисловий (власники фабрик, інженери, робітники); 3) фінансовий і купецький (ті, хто живуть не стільки продаючи продукцію, скільки обмінюючи її); 4) комунікаційний (залізничники, шофери, поштарі-телеграфісти та ін.); 5) інтелігенція, яка має виконувати функції ідеологічного порядку (духовенство, вчителі, письменники, журналісти, адвокати, лікарі та ін.)» (цит. за: [9, с. 110-111]). Проте варто зауважити, що «соціальний клас для В. К. Липинського – лише підвалина, що започатковує державне будівництво, справжніми будівниками є невеликі соціальні групи, національна аристократія, еліта. Інакше кажучи, для вченого саме еліта – активна меншість, яка створює держави і нації» [2, с. 104], здатна по-справжньому повести за собою все суспільство, прискорити процеси його модернізації. На цьому тлі В. К. Липинський своєрідно сприймав цінність фінансово-матеріальних чинників, наполягаючи на їх необхідності, але у процесах становлення національної аристократії відводячи їм другорядне місце. Зокрема, він пише: «Грошове багатство... нищить, ослаблює і розкладає кожну національну аристократію, бо звільняє її від подальшої жертвності, від подальшого ризику і від подальшої праці. Найкращі аристократії світу: земельна аристократія (англійська і німецька), римські патриції, японські самураї за часів свого розквіту не були багаті, але володіли землею, японські самураї – дуже невеличкими клаптиками землі. Дегенерація лордів, юнкерів, патрициїв і самураїв все йшла в парі з їх непомірним грошовим збагаченням» [5, с. 808].

Загалом В. К. Липинський скептично ставився до соціально-економічного значення промислового класу, зважаючи передусім на його малочисельність. Подібну думку вчений висловлював і щодо міщанства загалом, яке, на його погляд, інколи зазнає кризи самоідентифікації та деякою мірою є носій маргінального статусу. «Ми не маємо і ще довгий час не матимемо сильного класу міщанського, буржуазного, такого, який став підставою національного об'єднання, скажімо, сучасної Чехії та Польщі» [5, с. 805]. Утім це не означає нехтування ним цінностями розвинутого господарського життя країни загалом, яке має ґрунтуватися на балансі прав та обов'язків пересічного громадянина, підприємця. Тож концепцію державності В. К. Липинський прагнув реалізувати, окрім наведеного вище, у таких суто соціально-економічних суспільно-патріотичних ознаках, як сплата податків, приватна власність, продуктивна праця, соціально-групової належності, служба в армії тощо. Він активно виступав за створення середнього класу, наполягаючи при цьому, щоб держава не допускала монополізацію земельних ресурсів серед незначного кола осіб та земельної спекуляції. Більше того, учений закликав до створення потужного профспілкового руху серед представників різних спеціальностей (інженери, агрономи, лісоводити ін.), а також за доступність дешевих кредитів, прогресивний податок на прибуток і спадщину тощо. Мабуть, він усвідомлював, що органічно розвинуте національне господарство автоматично вирішує цілу низку актуальних соціально-політичних протиріч, бо заможна людина більш толерантна порівняно з бідною. Отже, незалежна, самодостатня, омріяна Українська держава для В. К. Липинського – це складна сукупність політичних і соціально-економічних чинників, які гармонійно взаємодоповнюють один одного й ефективно діють на благо всього суспільства у вигляді дихотомії органічного цілого.

Висновки.

У підсумку зауважимо, що В. К. Липинського подекуди непокоїла слабкість і аполітичність українського панства й інтелігенції, до того ж він переймався, що його ідеї не набувають всебічної підтримки українців. Власне, з одного боку, одним із суттєвих недоліків наукових поглядів класика справедливо вважають певну критику демократичних інституцій, хоча з іншого – наголошують на еволюції ідей вченого протягом його життя у напрямку більш схвального ставлення до демократичних цінностей. Так, В. К. Липинський виступав за скликання Україн-

ських установчих зборів, а згодом взагалі дійшов висновку, що форму державної влади має визначати сам народ. Крім того, подекуди йому як романтику-ідеалісту дорікають за деяку категоричність, умоглядність його теорій, зауважуючи, що їм бракує практичного потенціалу. Тим не менше, в історії України В. К. Липинський назавжди залишиться одним із найпалкіших і невтомних борців за незалежну Українську державу, адже створення національної держави та наукове обґрунтування цього процесу було для нього смыслом життя й вищою політичною цінністю [1, с. 149-150]. Отже, В'ячеслава Казимировича справедливо можна вважати фундатором, талановитим представником державницького і консервативного напрямів в українській історіографії та науковій думці.

І насамкінець доцільно наголосити, що сьогодні питання успішного державного будівництва та націєтворення, як і у часи В. К. Липинського, залишаються вкрай актуальними. Більше того, у центрі уваги як громадської дискусії, так і експертної спільноти все ще перебувають питання розвитку національної аристократії, ефективного функціонування політичного класу. Водночас не вщухають дискусії щодо можливих варіантів вирішення соціально-економічних проблем розвитку країни, зокрема нагальних проблем життєзабезпечення у сільській місцевості. Проте, на нашу думку, сучасна Українська держава стане самодостатнім, успішним політичним та економіч-

ним суб'єктом глобального суспільства, рівним країнам постіндустріального світу, за допомогою застосування досвіду вдалої політичної та економічної модернізації країн Західної Європи та Північної Америки. Так, запорукою результативної модернізації цих держав, зважаючи на необхідність формування політичної нації, подолання бідності, створення міцного середнього класу, розвитку громадянської та підприємницької ініціативи, реалізації ідей правової держави, була парадигма, яка передбачала: 1) релевантність (дихотомію) економічного і соціального; 2) домінування у публічному просторі європейських емансипативних і гуманістичних цінностей; 3) поширення інтернального локусу особистісного самоконтролю; 4) перманентну увагу з боку владних інституцій до наукових досліджень стану громадської думки та соціально-психологічної реакції населення стосовно трансформаційних процесів.

Природно, що історії не відомі універсальні рецепти прискореного суспільного прогресу, стрімкого зростання політичної й економічної культури. Однак увесь цивілізований світ власним досвідом переконливо доводить, що саме щойно означена європейська парадигма містить квінтесенцію ідей стосовно ефективної розбудови незалежної, самодостатньої держави, створення міцної політичної нації й інституціоналізації господарської основи для розвитку суспільства загального добробуту, поширення високих стандартів якості життя.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Богомаз К. Ю. Соціологічна думка в Україні / К. Ю. Богомаз, Л. М. Сорокіна, К. В. Познанська. – Кам'янське: ДДТУ, 2018. – 208 с.
2. Бурлачук В. Біля витоків соціологічної думки в Україні / В. Бурлачук, М. Молчанов, В. Степаненко. – Київ: Ін-т соціології НАНУ, 1996. – 114 с.
3. Вільчинський Ю. В'ячеслав Липинський до української нації через українську державу. В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, Луцьк, Кременчук, 2-6 червня 1992 р.) з нагоди 110-х роковин з дня народження вченого / Ю. Вільчинський. – Київ; Філадельфія, 1994. – С. 91-96.
4. Залуцький Р. В'ячеслав Липинський і його відношення до Українства. В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, Луцьк, Кременчук, 2-6 червня 1992 р.) з нагоди 110-х роковин з дня народження вченого / Р. Залуцький. – Київ; Філадельфія, 1994. – С. 76-84.
5. Липинський В. Листи до братів хліборобів. Політологія. Хрестоматія / В. Липинський. – Київ: Альтер-прес, 2004. – С. 796-810.
6. Огородник І. В., Русин М. Ю. Українська філософія в іменах / І. В. Огородник, М. Ю. Русин. – Київ: Либідь, 1997. – 328 с.
7. Пеленський Я. Спадщина В'ячеслава Липинського і сучасна Україна. В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, Луцьк, Кременчук, 2-6 червня 1992 р.) з нагоди 110-х роковин з дня народження вченого / Я. Пеленський. – Київ; Філадельфія, 1994. – С. 15-30.
8. Попович М. В'ячеслав Липинський і український консерватизм. В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, Луцьк, Кременчук, 2-6 червня 1992 р.) з нагоди 110-х роковин з дня народження вченого / М. Попович. – Київ; Філадельфія, 1994. – С. 42-52.
9. Потульницький В. В'ячеслав Липинський – політолог. В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, Луцьк, Кременчук, 2-6 червня 1992 р.)

з нагоди 110-х роковин з дня народження вченого / В. Потульніцький. – Київ; Філадельфія, 1994. – С. 103-115.
10. Сверстюк Є. Залізні стовпи В'ячеслава Липинського. В'ячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: Матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, Луцьк, Кременчук, 2-6 червня 1992 р.) з нагоди 110-х роковин з дня народження вченого / Є. Сверстюк. – Київ; Філадельфія, 1994. – С. 85-88.

REFERENCES

1. Bohomaz, K.Iu. (2018). *Sotsiologichna dumka v Ukraini: navchalnyi posibnyk* [Sociological Thought in Ukraine]. Kamianske: DDTU [in Ukrainian].
2. Burlachuk V. tain. (1996). *Bilia vytkiv sotsiologichnoi dumky v Ukraini* [At the origins of sociological thought in Ukraine]. Kyiv: In-t sotsiologii NANU [in Ukrainian].
3. Vilchynskiy, Yu. (1994). Viacheslav Lypynskiy do ukrainskoi natsii cherez ukrainsku derzhavu [Vyacheslav Lipinsky to the Ukrainian nation through the Ukrainian state]. *Viacheslav Lypynskiy: istoryko-politologichna spadshchyna i suchasna Ukraina*: Mater. Mizhnar. nauk. konf. – Proceedings of the scientific international conference. Kyiv: Filadelfia [in Ukrainian].
4. Zalutskiy, R. (1994). Viacheslav Lypynskiy i yoho vidnoshennia do Ukrainstva [Vyacheslav Lipinsky and his attitude towards Ukraine]. *Viacheslav Lypynskiy: istoryko-politologichna spadshchyna i suchasna Ukraina*: Mater. Mizhnar. nauk. konf. – Proceedings of the scientific international conference. Kyiv: Filadelfia [in Ukrainian].
5. Lypynskiy, V. (2004). Lysty do brativ khliborobiv [Letters to brothers of farmers]. *Politolohiia. Khrestomatiia*. Kyiv: Alterpres [in Ukrainian].
6. Ohorodnyk, I.V., & Rusyn, M.Yu. (1997). *Ukrainska filosofia v imenakh* [Ukrainian Philosophy in Names]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
7. Pelenskiy, Ya. (1994). Spadshchyna Viacheslava Lypynskoho i suchasna Ukraina [Heritage of Vyacheslav Lipinsky and contemporary Ukraine]. *Viacheslav Lypynskiy: istoryko-politologichna spadshchyna i suchasna Ukraina*: Mater. Mizhnar. nauk. konf. – Proceedings of the scientific international conference. Kyiv: Filadelfia [in Ukrainian].
8. Popovych, M. (1994). Viacheslav Lypynskiy i ukrainskyi konservatyzm [Vyacheslav Lipinsky and Ukrainian conservatism]. *Viacheslav Lypynskiy: istoryko-politologichna spadshchyna i suchasna Ukraina*: Mater. Mizhnar. nauk. konf. – Proceedings of the scientific international conference. Kyiv: Filadelfia [in Ukrainian].
9. Ptulnytskyi, V. (1994). Viacheslav Lypynskiy – politoloh [Vyacheslav Lipinsky i sapolitical scientist]. *Viacheslav Lypynskiy: istoryko-politologichna spadshchyna i suchasna Ukraina*: Mater. Mizhnar. nauk. konf. – Proceedings of the scientific international conference. Kyiv: Filadelfia [in Ukrainian].
10. Sverstiuk, Ye. (1994). *Zalizni stovpy Viacheslava Lypynskoho* [Vyacheslav Lipinsky –political scientist] [Vyacheslav Lipinsky's Iron Pillars]. *Viacheslav Lypynskiy: istoryko-politologichna spadshchyna i suchasna Ukraina*: Mater. Mizhnar. nauk. konf. – Proceedings of the scientific international conference. Kyiv: Filadelfia [in Ukrainian].

Вадим Вікторович Ніколенко

Доктор соціологічних наук, доцент
Дніпровський національний університет імені
Олеса Гончара
49010, Дніпро, пр. Гагаріна, 72
Email: vadnikolenko1983@gmail.com

Vadym Nikolenko

Doctor of sociological sciences, As. Prof.
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin Av., Dnipro, 49010, Ukraine

Цитування: Ніколенко В. В. Соціологічна думка в. К. Липинського: правова держава, гетьманат і хліборобський клас / В. В. Ніколенко// Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 4. – С. 74-82.

Citation: Nikolenko, V.V. (2019). *Sotsiologichna dumka V. K. Lypynskoho: pravova derzhava, hetmanat i khliborobskiy klas* [Sociological thought in V. K. Lypynsky: the rule of law, hetmanate and the cultivating class]. *Scientific and theoretical almanac «Grani»*, 22 (4), 74-82.

Стаття надійшла / Article arrived: 15.03.2019

Схвалено до друку / Accepted: 17.04.2019